

Elwira Leśna-Wierszółowicz

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
e-mail: elesna@zut.edu.pl

ŚWIADOMOŚĆ EMERYTALNA POLAKÓW

POLISH PENSION AWARENESS

DOI: 10.15611/pn.2017.475.14

JEL Classification: D14

Streszczenie: Celem opracowania jest przedstawienie problemu braku świadomości emerytalnej Polaków. W artykule opisano proces starzenia się społeczeństwa polskiego, będący wynikiem spadku dzietności oraz wydłużania średniej długości życia. Przeanalizowano również skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę. Wyniki badań społecznych wyraźnie wskazują na potrzebę edukacji finansowej obywateli i kształtowania ich świadomości emerytalnej. Konieczna jest zatem ogólnopolska kampania informacyjna, która pomoże zmienić sposób myślenia Polaków oraz uświadomi im potrzebę gromadzenia dodatkowych środków emerytalnych. Posiadanie odpowiedniej wiedzy jest niezbędne do podejmowania właściwych decyzji na rynku finansowym, zwłaszcza w obliczu ogromnej różnorodności oferowanych produktów emerytalnych. Zwiększanie świadomości emerytalnej obywateli w zakresie gromadzenia dodatkowych oszczędności emerytalnych jest warunkiem niezbędnym do zapewnienia stabilnego funkcjonowania całej gospodarki.

Słowa kluczowe: świadomość emerytalna, przemiany demograficzne, edukacja finansowa.

Summary: The aim of the article is to present the problem of the lack of Polish pension awareness. The article describes the aging process of the Polish society which is the result of decline in fertility and lengthening of life expectancy. Moreover, the article analyzes Poles' inclination for additional retirement savings. The results of social research clearly point to the need for citizens' financial education and shaping their pension awareness. A nationwide information campaign is needed to help changing the Poles' way of thinking and make them aware of the need for additional pension funds. Having the right knowledge is essential to make the right decisions in the financial market, especially in the face of the huge variety of offered retirement products. Increasing citizens' pension awareness in the field of accumulation of additional pension savings is essential for ensuring the stability of the economy as a whole.

Keywords: pension awareness, demographic changes, financial education.

1. Wstęp

W ciągu ostatnich kilkunastu lat obserwujemy w Polsce znaczne zmiany w strukturze wieku jej obywateli. Trwający proces starzenia się społeczeństwa jest wynikiem spadku dzietności oraz wydłużania przeciętnego trwania życia ludzkiego. Szybki postęp w dziedzinie medycyny, umożliwiający wcześniejsze i dokładniejsze diagnozowanie chorób, a tym samym skuteczniejsze ich leczenie, jak również prowadzenie zdrowszego stylu życia, wpływa na poprawę stanu zdrowia Polaków i dłuższe życie.

Zmiany, jakie zachodzą w strukturze wieku ludności, powodują, iż zwiększa się liczba osób pobierających świadczenia emerytalne, a jednocześnie zmniejsza się liczba osób płacących składki. Podczas gdy w roku 1990 na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały 22 osoby w wieku poprodukcyjnym, w roku 2015 było ich aż 31 [GUS 2016a, s. 163]. Co więcej, wydłużanie się przeciętnego trwania życia ludzkiego oznacza dłuższy okres pobierania świadczeń emerytalnych.

Zmiany demograficzne zachodzące we współczesnym świecie wywierają znaczny wpływ na przyszłość emerytalną obywateli. Duża część społeczeństwa polskiego nie posiada jednak wystarczającej wiedzy na temat tych zjawisk i nie odczuwa potrzeby gromadzenia dodatkowych środków finansowych na swoją emeryturę. Dużym problemem jest również niski poziom wiedzy ekonomicznej Polaków i ich słabe przygotowanie do podejmowania decyzji na rynku finansowym, zwłaszcza w obliczu ogromnej różnorodności oferowanych produktów emerytalnych. Niezbędne jest zatem upowszechnienie wiedzy o zasadach działania systemu emerytalnego po to, by obywatele mogli w ciągu całego swojego życia podejmować racjonalne decyzje dotyczące ich zabezpieczenia na starość.

Celem opracowania jest przedstawienie w sposób usystematyzowany problemu braku świadomości emerytalnej społeczeństwa polskiego.

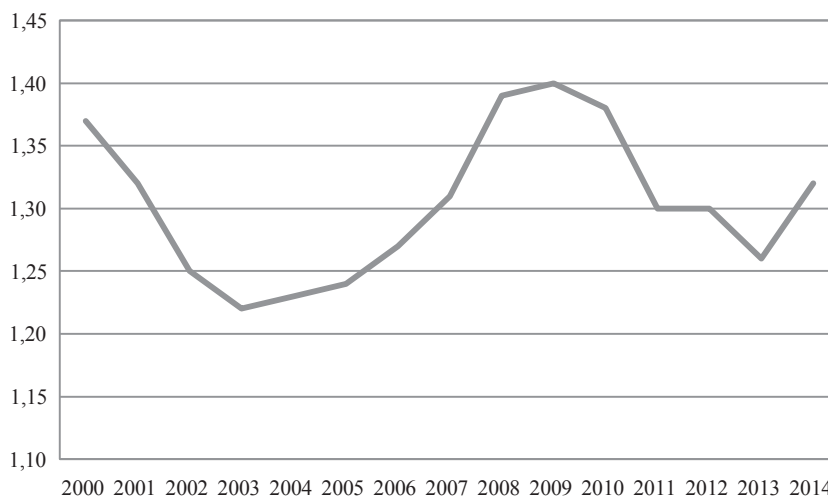
2. Przemiany demograficzne w Polsce – zjawisko starzenia się społeczeństwa

W Polsce od czasów transformacji ustrojowej można zaobserwować postępujący proces starzenia się ludności, który jest wynikiem spadku dzietności oraz wydłużania średniej długości życia.

Na tle Unii Europejskiej Polska jest jednym z krajów o najniższym współczynniku dzietności. W roku 2014 współczynnik dzietności dla Polski wyniósł 1,32¹, a niższą dzietność odnotowano jedynie w Portugalii (1,23), Grecji (1,3) i na Cyprze (1,31). Natomiast najkorzystniejsza sytuacja pod względem dzietności ma miejsce obecnie w krajach zachodniej i północnej Europy – we Francji (2,01), w Irlandii

¹ Współczynnik dzietności osiągający poziom 1,32 oznacza, że na 100 kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat) przypadają średnio 132 urodzone dzieci.

(1,94), Szwecji (1,88) oraz Wielkiej Brytanii (1,81) [GUS 2017, s. 8]. Współczynnik dzietności w Polsce w latach 2000-2014 przedstawia rys. 1.



Rys. 1. Współczynnik dzietności w Polsce w latach 2000-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2015, s. 22].

Od roku 2000 współczynnik dzietności przyjmuje wartości z przedziału od 1,2 do 1,4, podczas gdy wielkość optymalna – określana jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego – to 2,10-2,15 [GUS 2015, s. 5]. Im dłużej dzietność utrzymuje się na niskim poziomie, tym mniejsza szansa na zwiększenie się jej poziomu. Wywierają na to wpływ trzy komponenty [GUS 2014, s. 53]:

- Demograficzny – mniejsza dzietność oznacza mniejszą liczbę urodzonych dzieci, co z kolei prowadzi do zmniejszenia się odsetka młodych ludzi w populacji. Następstwem tego jest zwiększanie świadczeń socjalnych na osoby w starszym wieku, pogorszenie sytuacji ekonomicznej osób młodych i w rezultacie utrzymywanie się dzietności na niskim poziomie.
- Socjologiczny – niska dzietność sprawia, że jest coraz więcej rodzin z niewielką liczbą dzieci. Prowadzi to do zmiany wzorca idealnej rodziny w odniesieniu do liczby dzieci oraz zwiększania przyszłych aspiracji konsumpcyjnych (decydujący wpływ na aspiracje ekonomiczne mają warunki, w jakich jednostka się wychowywała – w mniejszych rodzinach z reguły są one lepsze).
- Ekonomiczny – gdy rosną aspiracje ekonomiczne, część potencjalnych rodziców nie decyduje się na poniesienie kosztów posiadania dzieci bądź odkłada je na późniejszy termin.

Nowa sytuacja demograficzna wynika także z wydłużenia przeciętnego trwania życia ludzkiego będącego wynikiem następujących czynników [GUS 2014, s. 79]:

- obserwowanego, począwszy od 1992 roku, spadku natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia we wszystkich grupach wiekowych, nowotworów wśród osób poniżej 45-go roku życia oraz wśród mężczyzn w wieku 45-59 lat, a także z przyczyn zewnętrznych, takich jak: wypadki, urazy, zatrucia,
- nieprzerwanego – w całym powojennym okresie – spadku umieralności niemowląt,
- pozytywnych zmian w zachowaniach prozdrowotnych ludności: zmiany w sposobie odżywiania w kierunku ograniczania spożycia niezdrowej żywności oraz alkoholu, wzrost aktywności fizycznej,
- coraz większego dostępu do usług medycznych i opiekuńczych, a także podniesienie jakości tych usług,
- stałego rozwoju technologii medycznych,
- większej powszechności badań profilaktycznych, takich jak mammografia, cytologia, badania poziomu cukru we krwi,
- korzystnych zmian w poziomie wykształcenia – osoby z wyższym wykształceniem mają większą świadomość konieczności dbania o swoje zdrowie, a tym samym żyją dłużej niż osoby mniej wykształcone,
- zwiększającej się liczby skutecznych i bezpiecznych leków umożliwiających powstrzymanie lub spowolnienie rozwoju wielu chorób.

Zgodnie z przewidywaniami Głównego Urzędu Statystycznego na przestrzeni lat systematycznie będzie postępował proces starzenia się społeczeństwa polskiego. Długookresowe prognozy pokazują, że do 2050 roku znacznie wzrośnie odsetek osób powyżej 80 roku życia. Podczas gdy w 2013 roku udział osób omawianej grupy wiekowej stanowił niecałe 4% ogółu ludności, w 2050 roku będzie wynosił 10,4% [GUS 2014, s. 164]. W 2050 roku mężczyźni będą żyli przeciętnie 83 lata, natomiast kobiety – 88,4 roku (tab. 1).

Tabela 1. Przeciętne trwanie życia ludzkiego w Polsce w latach 2015-2050

Rok	Mężczyźni	Kobiety	Rok	Mężczyźni	Kobiety
2015	73,5	81,5	2035	79,1	85,6
2020	74,9	82,5	2040	80,3	86,5
2025	76,3	83,6	2045	81,6	87,4
2030	78,0	84,8	2050	83,0	88,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2014, s. 78].

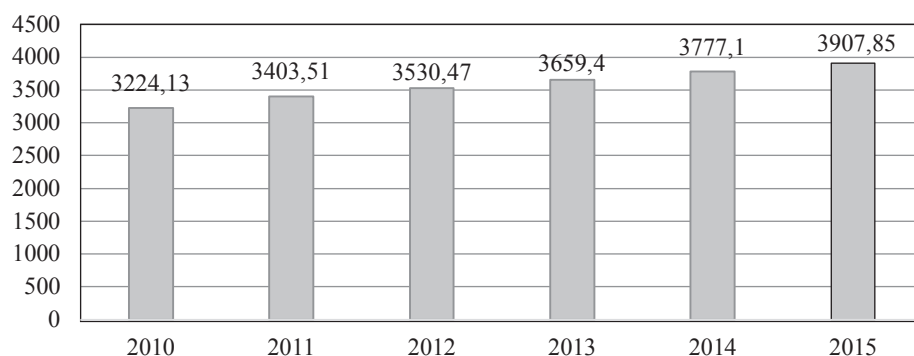
Coraz większy dostęp do usług medycznych i opiekuńczych, a także podniesienie jakości tych usług będzie zatem wpływać na dalsze systematyczne wydłużanie życia ludności. Wśród krajów europejskich Polska jest krajem stosunkowo młodym demograficznie, jednak proces starzenia się ludności obserwowany jest od lat. W 2013 roku mediana wieku Polaków wynosiła 37,4 roku dla mężczyzn i 40,9 dla kobiet, podczas gdy w 1990 roku była niższa o 6,5 roku dla mężczyzn i 7,2 roku

dla kobiet (odpowiednio 30,9 i 33,7 roku). Sposobem na radzenie sobie z problemem starzejącej się populacji jest z jednej strony prowadzenie polityki prorodzinnej mającej szeroko rozwinięty system pomocy rodzinom, zwłaszcza wielodzietnym, z drugiej strony postęp w medycynie oraz zapewnienie równego dostępu wszystkich obywateli do kompleksowej, nowoczesnej opieki medycznej z zakresu diagnostyki, leczenia i rehabilitacji [GUS 2014, s. 81].

Z punktu widzenia systemu emerytalnego zjawisko wydłużania się przeciętnego trwania życia ludzkiego powoduje wzrost liczby świadczeniobiorców, a tym samym łącznej wysokości pobieranych świadczeń emerytalnych. Niekorzystne tendencje demograficzne wywierają zatem bezpośredni wpływ na system emerytalny, przyczyniając się do jego niewydolności. W celu zachowania stabilności publicznego systemu emerytalnego konieczne jest jego uzupełnienie o część prywatną. W celu zintensyfikowania rozwoju dobrowolnych form gromadzenia oszczędności emerytalnych niezbędne jest przede wszystkim upowszechnianie idei uczestnictwa w III filarze systemu emerytalnego. Konieczna jest ogólnopolska kampania informacyjna, która pomoże zmienić sposób myślenia Polaków oraz uświadomi im potrzebę gromadzenia dodatkowych środków na emeryturę.

3. Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę

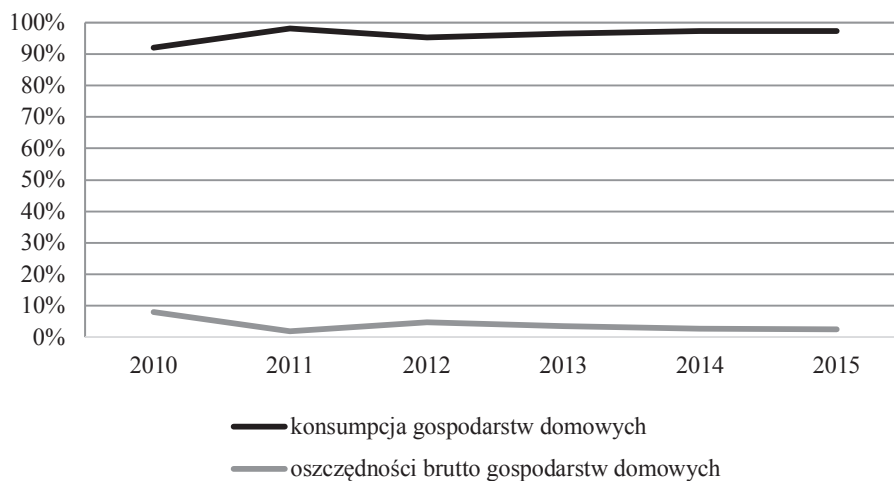
W Polsce, mimo systematycznego wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w latach 2010-2015, oszczędności gospodarstw domowych wciąż utrzymują się na bardzo niskim poziomie (rys. 2 i 3).



Rys. 2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w latach 2010-2015 (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2016b, s. 271].

Z badań wykonanych przez TNS Polska na zlecenie Fundacji Kronenberga przy banku Citi Handlowy wynika, że w 2013 roku ponad połowa Polaków (53%) deklarowała, iż wszystkie swoje dochody przeznaczają na bieżące potrzeby. Raport ten



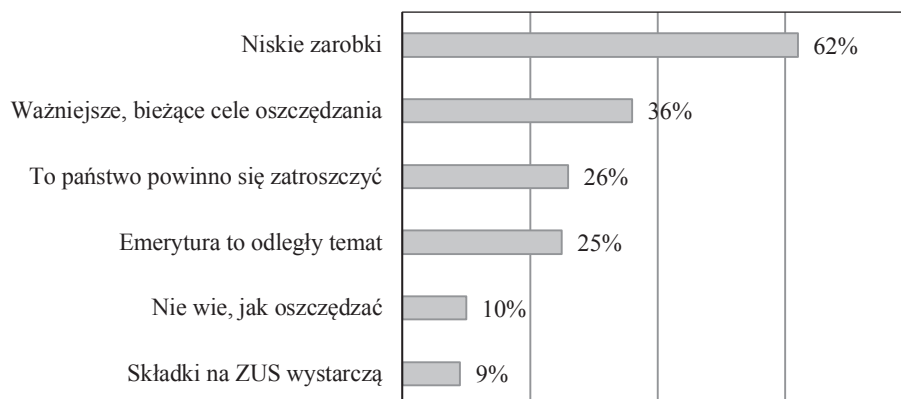
Rys. 3. Wykorzystanie dochodów do dyspozycji przez gospodarstwa domowe w latach 2010-2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników statystycznych GUS za lata 2010-2015.

pokazuje również, że znacznie częściej całość dochodów przeznaczają na bieżące potrzeby osoby: młode (w wieku 15-25 lat) oraz pomiędzy 46 a 60 rokiem życia, z wykształceniem podstawowym i zasadniczym, o dochodach w gospodarstwie domowym do 2500 zł [TNS Polska dla Fundacji Kronenberga... 2013, s. 36]. Natomiast w tych samych badaniach na pytanie, „Czy warto oszczędzać”, blisko 24% respondentów oświadczyło, że oszczędzanie nie ma sensu, a 15% nie miało na ten temat zdania. Pozostała część ankietowanych (61%) uznała, że warto oszczędzać z myślą o przyszłości. Relatywnie częściej twierdziły tak osoby: z wykształceniem wyższym, o dochodach w gospodarstwie domowym powyżej 2500 zł, z miast powyżej 200 tysięcy mieszkańców [TNS Polska dla Fundacji Kronenberga... 2013, s. 35].

Z innych badań przeprowadzonych przez TNS Polska na zlecenie Nationale-Nederlanden wynika, iż 86% badanych nie odkłada dodatkowych pieniędzy na swoją emeryturę. Zdaniem Polaków głównym tego powodem jest brak wolnych środków finansowych. Sześciu na dziesięciu Polaków w wieku 25-45 lat deklaruje, że ich zarobki są niewystarczające (62%), a ponad jedna trzecia (36%) ma inne, ważniejsze cele oszczędzania niż oszczędzanie na emeryturę. Jedna czwarta sądzi, że to państwo powinno zatroszczyć się o przyszłe emerytury (26%), ale już tylko niespełna co dziesiąty respondent (9%) wierzy, że emerytury pochodzące ze składek na ZUS będą wystarczające do zapewnienia właściwych warunków życia po osiągnięciu wieku emerytalnego – rys. 4.

Biorąc pod uwagę sposoby lokowania środków, okazuje się, że jedna czwarta oszczędzających deklaruje inwestowanie w ziemię czy nieruchomości. Wśród 22% badanych najpopularniejszą formą oszczędzania jest konto osobiste w banku. Nieco

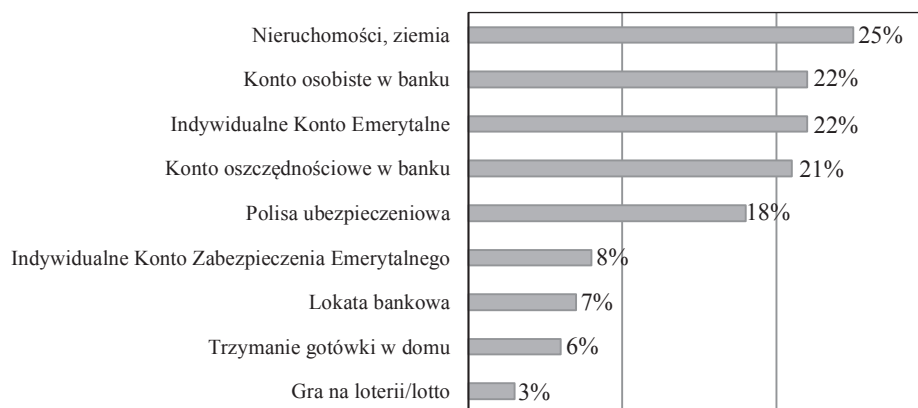


$N = 433$

Rys. 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego nie oszczędza Pan(-i) na przyszłą emeryturę?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie [TNS Polska dla Nationale-Nederlanden 2016, s. 9].

mniej popularne są konto oszczędnościowe w banku (21% badanych) oraz polisa ubezpieczeniowa (18%). Natomiast 22% oszczędzających deklaruje posiadanie IKE (indywidualnego konta emerytalnego). Znacznie mniejszym powiedzeniem cieszy się oszczędzanie w ramach IKZE (indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego). Z tej formy gromadzenia dodatkowych środków na emeryturę korzysta zaledwie 8% ankietowanych – rys. 5.

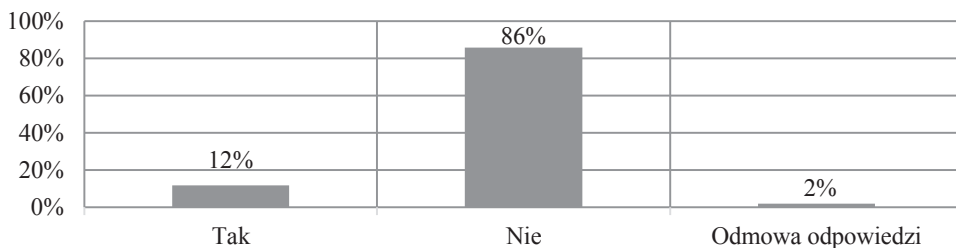


$N = 72$

Rys. 5. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Za pomocą jakich instrumentów finansowych oszczędza Pan(-i) dodatkowo na emeryturę?”

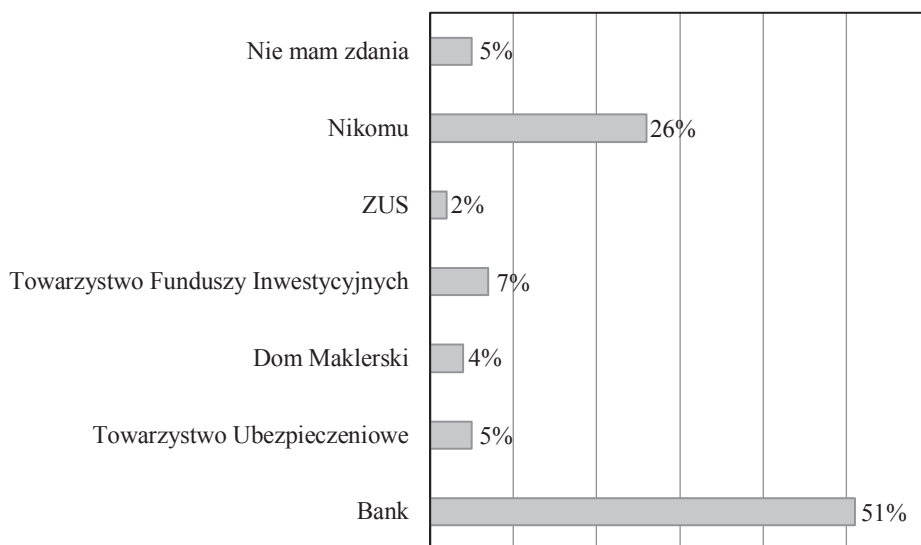
Źródło: opracowanie własne na podstawie [TNS Polska dla Nationale-Nederlanden 2016, s. 16].

W kontekście tych stwierdzeń nie dziwią wyniki kolejnych badań dotyczących znajomości sposobów oszczędzania w ramach III filara systemu emerytalnego. Badanie pt. „Jak Polacy planują zabezpieczyć finansowo swoją przyszłość – czy zamierzają w tym celu korzystać z IKZE?” zostało przeprowadzone w kwietniu 2012 roku przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) na zlecenie Izby Zarządzającej Funduszami i Aktywami. Na pytanie: „Czy zna Pan(-i) jakieś produkty finansowe, które umożliwiają oszczędzanie w III filarze?”, znaczna część ankietowanych (86%) uznała, że nie zna tego typu produktów – rys. 6.



Rys. 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy zna Pan(-i) jakieś produkty finansowe, które umożliwiają oszczędzanie w III filarze?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie [CBOS 2012, s. 9].

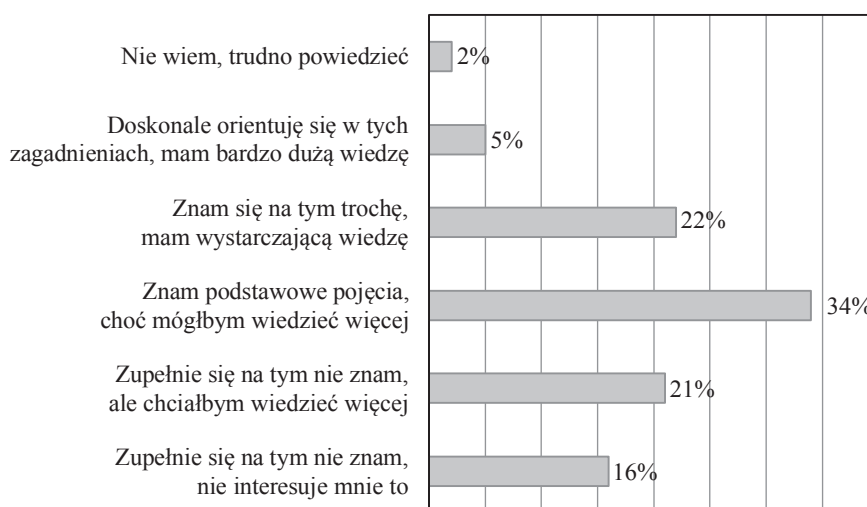


Rys. 7. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Której instytucji finansowej najchętniej powierzył(-a)by Pan(-i) swoje oszczędności?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie [On Board PR Ecco Network 2012, s. 14].

Niepokojący jest niski poziom zaufania do instytucji finansowych. Co czwarty Polak nie powierzyłby swoich oszczędności żadnej z tych instytucji. Instytucją, której najmniej chętnie Polacy przekazaliby swoje pieniądze, jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Natomiast najchętniej ulokowaliby swoje oszczędności w bankach. Takiej odpowiedzi udzieliła ponad połowa respondentów (51%) – rys. 7.

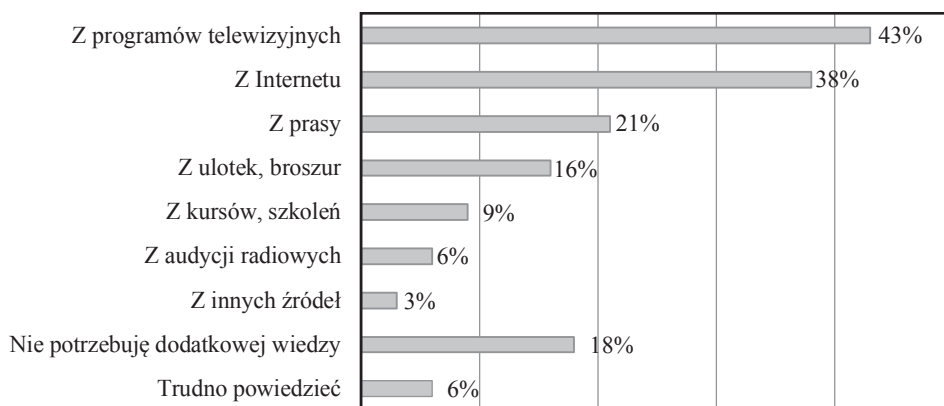
Jednym z czynników wpływających na brak zaufania do instytucji finansowych oraz oferowanych przez nie produktów jest niski poziom wiedzy ekonomicznej Polaków. Aż 37% obywateli twierdzi, że nie ma żadnej wiedzy o produktach emerytalnych, a 34% uważa, że ma jedynie podstawową wiedzę w tym zakresie. Natomiast jedna piąta badanych przyznaje, że chciałaby wiedzieć więcej na ten temat – rys. 8.



Rys. 8. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Jak ocenia Pan(-i) swoją wiedzę na temat produktów oferowanych przez instytucje finansowe w zakresie oszczędzania na emeryturę?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie [On Board PR Ecco Network 2012, s. 16].

Respondenci będący w wieku produkcyjnym zapytani o to, skąd chcieliby czerpać informacje o możliwych sposobach oszczędzania z myślą o przyszłej emeryturze, najczęściej wskazywali telewizję. Na drugim miejscu wymieniano Internet. Znacznie mniejsze grupy badanych chciałyby uzyskiwać wiedzę w tym zakresie z gazet, ulotek czy broszur. Nieliczni ankietowani wskazywali na kursy, szkolenia oraz audycje radiowe. Niemal jedna piąta respondentów w wieku produkcyjnym uznała, że nie potrzebuje dodatkowej wiedzy na temat możliwości oszczędzania z myślą o emeryturze – rys. 9.



Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź

Rys. 9. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Skąd chciał(-a)by Pan(-i) czerpać wiedzę na temat możliwości oszczędzania z myślą o emeryturze?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie [CBOS 2010, s. 18].

4. Zakończenie

Do niekorzystnych tendencji demograficznych zachodzących w Polsce od kilkunastu lat należy zaliczyć spadek liczby urodzeń oraz wydłużanie średniej długości życia. Obserwowane zmiany to m.in. efekt wyboru, jakiego dokonują młodzi ludzie, którzy najpierw chcą zdobyć wykształcenie i osiągnąć stabilizację ekonomiczną, a dopiero potem decydują się na założenie rodziny i jej powiększenie. W dłuższym okresie spadek dzietności przyczynia się do zmniejszenia liczby osób aktywnych zawodowo, a tym samym – do obniżenia sumy składek przeznaczonych na wypłatę bieżących świadczeń emerytalnych. Wydłużanie się trwania życia jest następstwem m.in.: ograniczenia spożycia niezdrowej żywności oraz alkoholu, wzrostu aktywności fizycznej, większego dostępu do usług medycznych, a także podniesienia jakości tych usług oraz większej powszechności badań profilaktycznych.

W obliczu narastających problemów demograficznych niezwykle istotna jest świadomość emerytalna Polaków dotycząca gromadzenia dodatkowych środków z przeznaczeniem na przyszłą emeryturę. Gromadzenie dodatkowych oszczędności może bowiem zapobiec znacznym spadkom dochodów po zakończeniu aktywności zawodowej.

Tymczasem wiele osób nie ma podstawowej wiedzy na temat funkcjonowania rynku finansowego. Aż 37% obywateli twierdzi, że nie posiada żadnej wiedzy o produktach emerytalnych, a kolejne 34% uważa, że ma o tym jedynie podstawową wiedzę. Osoby nieposiadające wiedzy ekonomiczno-finansowej często unikają podjęcia decyzji o oszczędzaniu i przekładają moment rozpoczęcia procesu groma-

dzenia oszczędności emerytalnych. Niski poziom wiedzy ekonomicznej Polaków jest jednym z czynników wpływających na brak zaufania do instytucji finansowych oraz oferowanych przez nie produktów. Jak wynika z przeprowadzonych badań, co czwarty Polak nie powierzyłby swoich oszczędności żadnej z tych instytucji. Instytucją, której najmniej chętnie Polacy przekazaliby swoje pieniądze, jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych, natomiast najchętniej ulokowałiby swoje oszczędności w bankach. Takiej odpowiedzi udzieliło 51% respondentów.

W celu zwiększenia świadomości emerytalnej Polaków należy przede wszystkim przeprowadzić właściwe działania edukacyjno-informacyjne. Warto organizować debaty społeczne z udziałem ekspertów oraz utrzymywać zainteresowanie mediów kwestiami emerytur. Wszelkie działania zmierzające do zmiany świadomości emerytalnej obywateli powinny mieć charakter długofalowy i być konsekwentnie prowadzone na przestrzeni lat przez różne instytucje publiczne, niezależnie od sprawujących władzę grup politycznych.

Literatura

- CBOS, 2010, *Polacy o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę*, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_077_10.PDF, 12.04.2017.
- CBOS, 2012, *Jak Polacy planują zabezpieczyć finansowo swoją przyszłość – czy zamierzają w tym celu korzystać z IKZE?*, <http://docplayer.pl/5901671-Jak-polacy-planuja-zabezpieczyc-finansowo-swoja-przyszlosc-czy-zamierzaja-w-tym-celu-korzystac-z-ikze-warszawa-maj-2012.html>, 10.04.2017.
- GUS, 2014, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa.
- GUS, 2015, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku*, Warszawa.
- GUS, 2016a, *Rocznik demograficzny*, Warszawa.
- GUS, 2016b, *Rocznik statystyczny*, Warszawa.
- GUS, 2017, *Sytuacja demograficzna Polski na tle Europy*, Warszawa.
- On Board PR Ecco Network, 2012, *Słabe filary polskiej emerytury – czyli Polacy o swojej przyszłości emerytalnej*, http://www.onboard.pl/data/file/pdf/raport_on_board_slabe_filary_polskiej_emerytury.pdf, 12.04.2017.
- Roczniki statystyczne GUS za lata 2010-2015.
- TNS Polska dla Fundacji Kronenberga przy banku Citi Handlowy, 2013, *Postawy Polaków wobec oszczędzania*, http://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/files/fk_oszcz_2013.pdf, 9.04.2017.
- TNS Polska dla Nationale-Nederlanden, 2016, *Sklonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę – mit czy rzeczywistość?*, <http://www.tnsglobal.pl/coslychac/files/2016/03/Sklonnosc-do-oszczedzania-na-emeryture-2016-03-04.pdf>, 9.04.2017.